

«Πνευματικότητα» στις αρχές του εικοστού πρώτου αιώνα

π. Βασιλείου Θερμού

Θα αποπειραθούμε απόψε έναν προβληματισμό γύρω από την έννοια της πνευματικότητας, η οποία αρκετά ακούγεται, τόσο εντός όσο και εκτός Εκκλησίας. Η αλλαγή αιώνα και χιλιετίας είναι μια καλή αφορμή για να αναλογιστούμε πώς νοούμε την πνευματικότητα, τι είναι αυτό που ονομάζουμε πνευματικότητα και πνευματικός άνθρωπος και πνευματική ζωή.

Νομίζω ότι θα έχουμε την ευκαιρία να διακρίνουμε παρεξηγήσεις και παρανοήσεις αλλά και να εγκύψουμε και να γνωρίσουμε καλύτερα την έννοια της ορθόδοξης πνευματικότητας. Θα διευκρινίσω εξ αρχής ότι εξαιρούμε και δεν ασχολούμαστε καθόλου με την ορολογία που επικρατεί δημοσιογραφικά, που ονομάζει πνευματικό άνθρωπο τον άνθρωπο των γραμμάτων και των τεχνών. Δεν μας ενδιαφέρει αυτό, είναι μια καταχρηστική ονομασία. Θα μιλήσουμε για την πνευματικότητα όπως της δίνουμε και της δίνουν θρησκευτικό και θεολογικό νόημα.

Η πιο παλιά εκδοχή της πνευματικότητας, αυτή που έρχεται από το παρελθόν και είναι ακόμα και σήμερα ενεργή αν και λιγότερο δυνατή από αυτή στο παρελθόν, είναι μια έννοια στην οποία αυτή ορίζεται κυρίως ως *αυτοσυγκράτηση*. Δηλαδή πνευματικότητα είναι να μπορεί ο άνθρωπος να συγκρατεί τις ορμές του, τα συναισθήματά του, τις επιθυμίες του. Έτσι λοιπόν ο άνθρωπος που δεν θυμώνει δικαιούται να ονομαστεί, σύμφωνα με αυτήν την άποψη, πνευματικός άνθρωπος. Εκείνος ο οποίος δεν έχει έντονες σαρκικές επιθυμίες ή τις έχει δαμάσει λέγεται πνευματικός άνθρωπος σύμφωνα με αυτήν τη νοοτροπία.

Θα ονομάζαμε αυτού του είδους την πνευματικότητα *ηθικολογική*. Γιατί; Διότι το ενδιαφέρον όλο βρίσκεται στην ηθική, όπως αυτή νοείται με βάση εξωτερικά κριτήρια. Δηλαδή αν ο άνθρωπος συμπεριφέρεται με αυτό που επιβάλλει η ηθική -αυτό που εμείς αντιλαμβανόμαστε ως ηθική (υπάρχει παρανόηση και της ηθικής εδώ, θα τη δούμε μετά) – τότε τον ονομάζουμε πνευματικό άνθρωπο, λέμε ότι έχει πνευματική ζωή.

Και πολλές φορές τεκμηριώνουμε αυτήν την άποψή μας σε ανάλογα χωρία. Για παράδειγμα: εφ' όσον ο απόστολος Παύλος λέει ότι καρπός του Αγίου Πνεύματος είναι και η πραότητα μεταξύ των άλλων, όταν κάποιος δεν θυμώνει θα πει αντίστροφα ότι είναι άνθρωπος του Αγίου Πνεύματος. Και αντιλαμβάνεστε πόσες αυταπάτες εδώ χωράνε. Και αν αυτή η νοοτροπία συνεχιστεί και ένας άνθρωπος περάσει όλη του τη ζωή με την επίγνωση δηλαδή πως είναι πνευματικός άνθρωπος επειδή δεν θυμώνει, άρα έχει πραότητα, τότε μπορούμε να μιλάμε και για πραγματική τραγωδία, δηλαδή μπορεί να χάσει κανείς τη ζωή του ολόκληρη μέσα στο ψέμμα. Δεν το λέω εγώ αυτό, το λέει και ο ίδιος ο Χριστός ο οποίος είπε και μας ζήτησε: «Μη την κατ' όψιν κρίσιν κρίνετε». Είναι εντολή του Χριστού αυτή, να μην κρίνουμε κατ' όψιν, άλλωστε είμαστε απολύτως βέβαιοι ότι ο Φαρισαίος δεν θύμωνε σχεδόν

ποτέ. Είμαστε βέβαιοι ότι μια μόνο αμαρτία είχε, την υπερηφάνεια. Δεν έκανε άλλες αμαρτίες. Επομένως δεν θύμωνε κιόλας.

Αλλά εκτός από αυτό, μια ενδιαφέρουσα παρατήρηση έχουμε στην «Κλίμακα» του Αγίου Ιωάννου του Σιναΐτη ο οποίος λέει ότι: «Μερικοί άνθρωποι -δεν ξέρω γιατί- έχουν έμφυτες κάποιες αρετές, τους είναι εύκολη η πραότητα, τους είναι εύκολη η εγκράτεια, τους είναι εύκολη η υπομονή. Άλλοι δυσκολεύονται πάρα πολύ να τα αποκτήσουν αυτά. Εγώ όμως παραδέχομαι», συνεχίζει, «αυτούς που δεν ταιριάζει ο χαρακτήρας τους με αυτό και αγωνίζονται, αυτούς που αγωνίζονται ενάντια στον χαρακτήρα τους, διότι οι άλλοι δεν κουράστηκαν καθόλου γι' αυτό, ενώ εκείνοι που αγωνίζονται ενάντια στη φύση τους πραγματοποιούν την φράση του Χριστού, ότι η Βασιλεία των ουρανών «βιάζεται και βιασταί αρπάζουσιν αυτήν»

Με αυτό νομίζω ότι καταλαβαίνουμε πως δεν αρκεί η εξωτερική εμφάνιση κάποιας αρετής για να ονομάσουμε κάποιον άνθρωπο πνευματικό, για να πούμε δηλαδή ότι η αρετή αυτή υπάρχει εν Αγίω Πνεύματι, πως είναι καρπός του Αγίου Πνεύματος. Αυτή η τοποθέτηση λοιπόν λέγεται ηθικολογική. Θα μπορούσαμε να την ονομάσουμε αυτήν την τάση της πνευματικότητας και πουριτανική. Γιατι την ονομάζω έτσι; Η λέξη πουριτανός βγαίνει από τη λατινική λέξη *purus* που σημαίνει καθαρός και μάλιστα κάποτε υπήρχε συγκεκριμένη αίρεση την «των καθαρών». Οι άνθρωποι αισθάνονταν ότι ήταν καθαροί επειδή ουσιαστικά έκαναν αυτά τα οποία περιγράφουμε τώρα.

Είμαστε ακόμα στην πρώτη κατηγορία, την βλέπουμε από άλλη πλευρά η οποία ονομάζει πνευματικότητα εκείνη τη στάση ζωής που αντιμάχεται το σώμα. Διότι σκανδαλίζεται αυτή η στάση από το ανθρώπινο σώμα το οποίο έχει ορμές, έχει επιθυμίες, και δεν μπορεί να θεωρήσει αυτή η στάση ότι το σώμα είναι δυνατόν να συμμετέχει στην πνευματικότητα. Κορυφαίος εκπρόσωπος αυτής της τάσεως, της πουριτανικής ηθικολογικής πνευματικότητας, υπήρξε ο γνωστός αιρετικός Βαρλαάμ του 14^{ου} αιώνα. Όταν ο Βαρλαάμ ήρθε από την Ιταλία στη Ελλάδα, καθώς είχε μεγαλώσει με ορθολογιστικό και πουριτανικό πνεύμα εκεί, τρόμαξε όταν άκουσε πως οι μοναχοί στο Άγιον Όρος δέχονται σημεία της χάρις του Θεού και στο σώμα τους, π.χ. ότι βλέπουν με τα μάτια τους το άκτιστο φως. Τότε έγραψε πύρινους λόγους για να πει ότι το σώμα και τα συναισθήματα και οι επιθυμίες, δηλαδή οτιδήποτε στον άνθρωπο είναι μη λογικό, δεν είναι δυνατόν αυτά να συνοδεύουν τον άνθρωπο στην πορεία του προς την πνευματικότητα, προς τον Θεο. Γιατι; Διότι και τα τρία είναι βρώμικα.

Τα είχαν πει και άλλοι αιρετικοί παλαιότερα. Τον 4^ο αιώνα ένας αιρετικός, ο Απολλινάριος, είχε πει ότι ο Χριστός δεν προσέλαβε το νου, διότι ο νους είναι και αμαρτωλός, περνάνε και αμαρτωλές σκέψεις. Άρα πώς πήρε το νου ο Χριστός αφού δεν είχε αμαρτία; Τέτοιες αφέλειες διατύπωναν οι αιρετικοί κατά καιρούς διότι ξεχνούσαν κάτι πάρα πολύ βασικό. Οτιδήποτε έχει φτιάξει ο Θεός και αποτελεί μέρος της φύσης

του ανθρώπου είναι ευλογημένο και καλό λίαν, ενώ η βρωμιά και η αμαρτία είναι δευτερογενές στοιχείο που έρχεται και κάθεται επάνω.

Ο Βαρλαάμ, όπως θα ξέρετε, πήρε τις δέουσες απαντήσεις από τον Άγιο Γρηγόριο τον Παλαμά, αυτόν τον κορυφαίο θεολόγο της Εκκλησίας μας και θεόπτη, ο οποίος στους λόγους «υπέρ των ιερώς ησυχάζοντων» εθεμελίωσε αυτό που θα δούμε αργότερα ως πραγματική ορθόδοξη πνευματικότητα. Και είπε ότι δεν μπορεί να υπάρξει ορθόδοξη αληθινή πνευματικότητα εάν κάποιος στοιχείο του ανθρώπου έχει μείνει απ' έξω. Να μην μακρύνω περισσότερο το λόγο γι' αυτό το πρώτο είδος. Δεν πρόκειται για πραγματική πνευματικότητα αλλά έτσι ονομάζεται από αρκετούς, και επαναλαμβάνω ήταν συχνότερο φαινόμενο παλαιότερα. Σήμερα υποχωρεί σιγά σιγά υπέρ του δευτέρου είδους, στο οποίο θα αφιερώσουμε αρκετή συζήτηση, αλλά ακόμη εξακολουθεί να υπάρχει και να επηρεάζει τη ζωή των ανθρώπων, ακόμη και των μελών της οικογένειάς τους. Πολλά παιδιά και νέοι ανατρέφονται σήμερα με βάση την πνευματικότητα αυτού του πρώτου τύπου, ηθικολογική και πουριτανική.

Πάμε σε ένα άλλο είδος στο οποίο πρέπει να του αφιερώσουμε χρόνο. Το δεύτερο είδος θα το ονομάζαμε *ψυχολογική* πνευματικότητα. Τί εννοώ με αυτό; Εδώ η προτεραιότητα μπαίνει στην ψυχολογική *εμπειρία*, δηλαδή, τί νοιώθω εγώ, τί αισθάνομαι ψυχολογικά. Εάν αυτό που αισθάνομαι είναι ωραίο, τότε είμαι σε καλό δρόμο και πνευματικά, είμαι κοντά στο Θεό. Αν νοιώθω άσχημα ψυχολογικά, είμαι μακριά από το Θεό. Βέβαια, αυτή η νοοτροπία θεμελιώνεται πολλές φορές πάνω σε συγκεκριμένα χωρία, π.χ. θα έχουν να μας πουν όσοι το πιστεύουν αυτό ότι ο Χριστός παρουσίασε τη χαρά ως αποτέλεσμα της υγιούς σχέσης με το Θεό. Και πράγματι, υπάρχει χαρά μέσα στη καρδιά του πραγματικού πιστού. Και οι Άγιοι που ήταν πραγματικά κατοικητήρια του Αγίου Πνεύματος, έδειχναν τη χαρά τους. Ενώ αντίθετα, μακριά από το Θεό υπάρχει δυστυχία. Αυτά τα λέμε και τα επαναλαμβάνουμε πολύ συχνά.

Ναι, αυτό είναι αλήθεια, αλλά για να σας μπερδέψω ακόμη περισσότερο θα σας πώ ότι υπάρχει μεν και αληθινή χαρά, υπάρχει όμως και μόνο ψυχολογική χαρά, ως ψευδαίσθηση, ως αυταπάτη. Και αντίθετα, υπάρχει δυσφορία και δυστυχία που οφείλεται στο ότι ο άνθρωπος είναι μακριά από το Θεό, και υπάρχει δυσφορία και δυστυχία, ενώ ο Θεός είναι πολύ κοντά, είναι δίπλα. «Μα πώς γίνεται;» θα αναρωτιέται κανείς. Θα σας θυμίσω την ιστορία του γεροντικού, που ο μοναχός που υπέφερε κατά τον πνευματικό πόλεμο ρωτά τον Χριστό όλο λαχτάρα και κόπωση: «Κύριε πού ήσουν τόση ώρα, γιατί με εγκατέλειψες»; Και λέει: «Ήμουν δίπλα σου και σε ενίσχυα στον αγώνα σου, γι' αυτό κατάφερες και τα έβγαλες πέρα». Ήταν δίπλα αλλά δεν Τον καταλάβαινε, δεν Τον ένοιωθε.

Μερικές φορές για λόγους που δεν γνωρίζουμε, ο Θεός μέσα στη σοφία Του επιτρέπει, ενώ είμαστε κοντά Του, ψυχολογικά να νοιώθουμε άσχημα. Αυτό είναι ένα μυστήριο το οποίο δεν μπορούμε εύκολα να το

προσεγγίσουμε. Εμείς περισσότερο θα μείνουμε σε αυτή τη δεύτερη κατηγορία τώρα, σε εκείνα τα στοιχεία που ξεκινάνε από δικά μας λάθη, από δικά μας προβλήματα και θεμελιώνουν μια ψυχολογική πνευματικότητα.

Πρέπει να τονίσω ότι αυτού του είδους η πνευματικότητα απαντάται εξ ίσου μέσα στις ενορίες μας και τα μοναστήρια μας, αλλά και μέσα στην Αμερική, τη Βαβέλ των προτεσταντών. Πάλι αυτό θα φανεί παράξενο, θα αναρωτηθεί κάποιος «μα, τί κοινό μπορεί να έχει η «πνευματικότητα» των διαφόρων θρησκευτικών ομάδων και αιρέσεων μέσα στη Βαβυλωνία της Αμερικής, με την πνευματικότητα που ζούμε μέσα σε ενορίες και μοναστήρια;» Έχουν ένα κοινό, ότι δίνουν προτεραιότητα στο ψυχολογικό βίωμα.

Ξεκινάμε από το παράδειγμα του νέου που θα πεί: πηγαίνω καμιά φορά στην Εκκλησία για να ηρεμώ. Η ηρεμία είναι ψυχολογικό αίσθημα. Θα πεί κανείς, κακό είναι αυτό; Όχι, ευλογία είναι, αλλά αποτελεί μόνο τον πρόλογο, τον προθάλαμο. Εάν κανείς ηρεμεί στην Εκκλησία αυτό είναι ένα πρώτο βήμα, ένα πρώτο σκαλοπάτι, για να μπορέσει σε αυτό κάποτε να χτίσει την αληθινή πνευματικότητα, που θα πούμε μετά. Είναι δηλαδή, θα λέγαμε κατα κάποιο τρόπο, κάτι που ο Θεός μάς παρουσιάζει με το οποίο μας γλυκαίνει για να προχωρήσουμε στην αληθινή πνευματικότητα.

Δυστυχώς πολλοί από εμάς παραμένουμε εγκλωβισμένοι σε αυτό που νοιώθουμε ψυχολογικά. Ποιό είναι το αποτέλεσμα; Ο πατέρας ή η μητέρα που πηγαίνουν στην Εκκλησία ευφραίνονται την ώρα της λατρείας, ηρεμούν, και επιστρέφοντας στο σπίτι τσακώνονται με τα παιδιά τους ή με το σύζυγο ή με τη σύζυγο.Κι αν τους ρωτήσεις, γιατί έγινε αυτό η απάντηση είναι: «Ε! μα! Με έχουνε κολάσει. Πάω στην Εκκλησία και ηρεμώ. Έρχομαι στο σπίτι και υποφέρω μαζί τους».

Η πνευματικότητα αυτή ακόμη είναι ανώριμη, είναι νηπιακή. Γιατί; Διότι δίνει έμφαση στο πώς νοιώθω και όχι στο πώς τοποθετούμαι απέναντι στον άλλον (αυτό θα το αναλύσουμε μετά στο τρίτο είδος, το ορθόδοξο). Έτσι λοιπόν μπορεί εγώ να νοιώθω πολύ καλά και ήρεμα, και κατάνυξη να έχω και δάκρυα μέσα στη λατρεία, αλλά όταν γυρίζω σπίτι το ένα από τα παιδιά μου, όχι όλα, μπορεί να μην αντέχω να το βλέπω μπροστά μου, να μου ανακατεύει το στομάχι, ή το σύντροφό μου. Είναι μια πνευματικότητα που υστερεί σε αγάπη και κατ' αυτή την έννοια δεν θα διστάσουμε να την θεωρήσουμε *εγωκεντρική* πνευματικότητα. Το θέμα είναι εγώ να νοιώθω καλά!

Αυτό το βίωμα που μόλις περιέγραψα ενδέχεται να ευδοκιμεί παντού. Μπορεί να ευδοκιμεί σε μια ενορία ή σε ένα μοναστήρι, όπου καμιά φορά γίνεται και κατάχρηση της λέξεως «με αναπαύει». Είναι ευλογημένη λέξη κι έχει πραγματικό νόημα πολλές φορές, αλλά δυστυχώς χρησιμοποιείται με πολύ διευρυμένη έννοια για να χωρέσει και τις περιπτώσεις εκείνες που μας ενδιαφέρει μόνο να αναπαυόμαστε.

Υπάρχει λοιπόν αυτή η πνευματικότητα στους δικούς μας χώρους αλλά με βάση αυτά που εξηγήσαμε πριν μπορεί κανείς να τη συναντήσει

παντού. Για παράδειγμα, πολλοί αδελφοί μας οι οποίοι ξεφεύγουν προς πεντηκοστιανούς ή μάρτυρες του Ιεχωβά, γιατί πάνε νομίζετε; Διότι βρήκανε ψυχολογική πνευματικότητα. Βρήκαν κάποιον ο οποίος τους αγκάλιασε (δεν το κάνουμε στις ενορίες μας αυτό) και τους είπε «Καλώς ήρθες! Έλα εδώ να γνωριστούμε». Τους πρόσφεραν κάτι μετά από τη λατρεία τους και κατόπιν τους έβαλαν να ψάλουν όλοι μαζί. Αυτά ξεκουράζουν, γοητεύουν, εμπνέουν τον άνθρωπο. (Δυστυχώς εμείς επιμένουμε στην Εκκλησία μας να μην ψάλλει όλος ο λαός μαζί, τουλάχιστον θα μπορούσε να συναπαγγέλλει). Τον βάζουνε να ψάλλει, γίνεται και ένα κήρυγμα πολύ συναισθηματικό το οποίο ξεσηκώνει τις ψυχές και ο άνθρωπος αυτός πηγαίνει στο σπίτι του με την ψευδαίσθηση ότι επειδή ένοιωσε καλά σε όλη αυτή τη διαδικασία και ηρέμησε και μεταρσιώθηκε, έγινε και κατοικητήριο του Αγίου Πνεύματος.

Να η ψυχολογική πνευματικότητα! Γιατί νομίζουν οι ταλαίπωροι ότι έγιναν κατοικητήριο του Αγίου Πνεύματος; Και έχει τύχει να ακούσω μερικές φορές στη ραδιοφωνική τους εκπομπή να παίρνουν τηλέφωνο και ο υπεύθυνος εκεί, ο ποιμένας τους, να λέει: «Σύ αδελφέ αναγεννήθηκες; Πήρες άγιο Πνεύμα εσύ;» Γιατί ζούνε σε αυτή την τραγική αυταπάτη; Διότι μετράει το πώς αισθάνθηκαν. Δεν διαφέρουν πολύ από πολλούς Ορθόδοξους Χριστιανούς, από εμάς που είμαστε εδώ ενδεχομένως, παρά μόνο σε ένα πράγμα που ίσως αυτό να μάς γλιτώσει στο τέλος, ότι εμείς την ίδια αίσθηση την αναζητούμε μέσα στην Εκκλησία μας και στα μυστήρια. Αλλά θα μάς γλιτώσει αυτό, θα είναι αρκετό; Θα δούμε. Όταν ακούσουμε και το τρίτο μέρος, το τρίτο είδος, τότε ας απαντήσει ο καθένας.

Και πάω πιο πέρα, βγαίνω απ' τις αιρέσεις, πάω στο χώρο τον αμερικανικό, τον προτεσταντικό, που εκεί η λέξη πνευματικότητα πια, τα τελευταία χρόνια, έχει γίνει καραμέλα. Τα βιβλιοπωλεία στην Αμερική, όπως είναι μεγάλα σε έκταση, έχουν τμήματα, περιοχές. Λέει λοιπόν, ένα τμήμα «Θρησκεία». Βρίσκεις πιο θεολογικά βιβλία. Ένα άλλο «Ψυχολογία». Υπάρχει όμως ειδικό τμήμα «Πνευματικότητα»! Είναι πλέον ξεχωριστό τμήμα των βιβλιοπωλείων. Ποια είναι αυτή η «πνευματικότητα» που συναντάς εκεί; Πώς ορίζεται πλέον η πνευματικότητα επιστημονικά, στη βιβλιογραφία; Ορίζεται με καθαρά ψυχολογικά κριτήρια.

Γι' αυτό είναι πολύ ενδιαφέρον ότι στους ετεροδόξους υπάρχει διάκριση θρησκευτικότητας και πνευματικότητας. Δηλαδή, παράδειγμα, ας πάρουμε ένα καθολικό ή ένα προτεστάντη: το να πηγαίνει στην Εκκλησία, να κάνει τις προσευχές του τις καθιερωμένες, να κάνει τη νηστεία του αν έχει, να μελετά την Αγ. Γραφή μαζί με άλλους, όλα αυτά ανήκουν στη θρησκευτικότητα, διότι είναι της επίσημης θρησκείας του, που τα κάνουν όλοι μαζί. Όμως, το να στοχάζεται κάποιος για το Θεό και να συγκινείται από αυτά που σκέφτεται, το ονομάζουν πνευματικότητα. Το να νιώθει κάποιος ότι αγαπάει τον άλλον και βγαίνει από τον εαυτό του και προσφέρεται στον άλλον, όπως το καταλαβαίνει ο καθένας, το ονομάζουν πνευματικότητα. Με λίγα λόγια πνευματικότητα ονομάζουν

την ψυχολογική εμπειρία, όχι τη θεσμοποιημένη εκκλησία, τη θεσμοποιημένη θρησκευτικότητα, αλλά την *ατομική ψυχολογική εμπειρία*. Και φυσικά παραδέχονται κι οι ίδιοι ότι δεν έχει καμμία σχέση με τη λέξη πνεύμα, το Άγιο Πνεύμα δηλαδή, αλλά ότι είναι μία καταχρηστική σημασία.

Γιατί τα λέω αυτά τα λίγο κουραστικά για την Αμερική; Διότι όλα από εκεί έρχονται εδώ, μετά από δέκα-είκοσι χρόνια. Σε λίγα χρόνια λοιπόν, θα ετοιμαστούμε να υποδεχτούμε την πλημμύρα της ορολογίας και των βιβλίων περί πνευματικότητας (τα παιδιά μας ουσιαστικά θα βρεθούν αντιμέτωπα με αυτό) και τότε πολύ φοβάμαι ότι θα παρατηρηθεί η τραγική κατάσταση οι ενορίες μας και τα μοναστήρια, όσα καλλιέργησαν την ψυχολογική πνευματικότητα, να έχουν προετοιμάσει το έδαφος γι' αυτή. Καταλάβετε γιατί; Έχοντας προετοιμάσει τον κόσμο, τους Ορθόδοξους Χριστιανούς, να σκέφτονται ψυχολογικά μόνο, όσο δεν υπάρχει η κοσμική ψυχολογική «πνευματικότητα» τη ζη κανείς μέσα στην Εκκλησία. Όταν έρθει και επίσημα θα χάσουμε ανθρώπους προς τα κει. Νέους ανθρώπους κυρίως, διότι θα έχουν μάθει να σκέφτονται τα πάντα ψυχολογικά. Εύχομαι να μη συμβεί, αλλά φοβάμαι ότι σε κάποιο βαθμό θα συμβεί.

Μέσα σ' αυτή την πνευματικότητα, όσο κι αν σας φαίνεται παράξενο, ο δυτικός κόσμος περιλαμβάνει αυτήν τη *διεύρυνση της συνειδητότητας*, που επιχειρείται με διαλογισμό ή τεχνικές που ορισμένα cults, δηλ. επικίνδυνες θρησκευτικές ομάδες καλλιεργούν. Τι είναι η *διεύρυνση της συνειδητότητας*; Εννοούμε ότι ο άνθρωπος αρχίζει να αισθάνεται και να βλέπει και να ακούει πράγματα που δεν τα ακούει συνήθως και δεν τα βλέπει. Διευρύνεται το πεδίο της εμπειρίας του. Μερικοί άνθρωποι έχουν καταλήξει σε ψυχιατρική νόσο μετά απ' αυτό. Υπάρχουν συγγραφείς που και αυτό το εντάσσουν μέσα στον κλίμα της «πνευματικότητας». Διότι, σού λένε, έτσι έρχεται κανείς σε επαφή με το σύμπαν ολόκληρο, την αλήθεια του κόσμου.

Κλείνω αυτήν την κάπως δύσκολη παρένθεση, για να έρθω σε ένα θέμα που θεωρώ βασικό γι' αυτό το δεύτερο είδος πνευματικότητας. Την ονόμασα εγωκεντρική. Κι εδώ θα προσθέσω κάτι ακόμη, έναν άλλο χαρακτηρισμό. Πρόκειται για μία «πνευματικότητα», η οποία «δε δίνει δεκάρα» για τον διπλανό της, αλλά ενδιαφέρεται για τη δύναμη την ατομική. Αυτό που ενδιαφέρει αυτήν την «πνευματικότητα», πιο πέρα από την εμπειρία – το να νιώσω ωραία – στις πιο δυνατές μορφές της, είναι η ατομική *δύναμη*. Πώς; θα πει κανείς. Γιατί δύναμη; Μέχρι τώρα μάς είπατε για κάποιον που πάει στο ναό και ηρεμεί εκεί πέρα. Πού βρέθηκε η δίψα για δύναμη; Ναι, η δίψα για δύναμη υπάρχει σε εκείνον, ο οποίος μέσα σ' αυτή την πνευματικότητα – η οποία στον τόπο μας τα τελευταία χρόνια εκφράζεται με την ασκητική πνευματικότητα – θα αναζητήσει τα χαρίσματα του Θεού και του Αγ. Πνεύματος.

Υπάρχει πάρα πολλή, πλέον, βιβλιογραφία, γύρω από τη ζωή των Αγίων και τα θαυμαστά τους επιτεύγματα που τα διαβάξει κανείς και αρχίζει να τα ζηλεύει. Και κυρίως νέοι άνθρωποι. Και λένε «τι καλά θα

ήταν να είχα κι εγώ αυτά τα χαρίσματα του τάδε αγίου». Και χωρίς να το καταλάβει κανείς μπαίνει σιγά σιγά σ' αυτή τη λογική της δίψας για δύναμη. Σε πολλούς Χριστιανούς Ορθοδόξους σήμερα που λιώνουν στα χέρια τους τα ασκητικά βιβλία, αν μπορούσε κανείς να δει στο ασυνείδητό τους μέσα τι πραγματικά επιθυμούν, θα έβλεπε ένα αντίγραφο του ιδεώδους του υπερανθρώπου, που κάποτε ο Νίτσε εξέφρασε. Αλλά το ιδεώδες αυτό του υπερανθρώπου έχει ντυθεί πνευματικά τώρα.

Καταλάβετε τι τρομερή ζημιά έχουν πάθει αυτοί οι άνθρωποι; Ο απώτερος στόχος τους είναι να γίνουν δυνατοί διά της δυνάμεως του Θεού. Κοιτάζτε πόσο ανέτρεψαν τη σειρά. Έφεραν τα πάνω κάτω. Ο στόχος τους είναι «να γίνω δυνατός, να νιώθω δυνατός, έχοντας τα χαρίσματα αυτά που δίνει το Άγ. Πνεύμα, όπως είχαν και οι Άγιοι. Πώς θα το πετύχω αυτό; Ε, δεν μπορώ στο σπίτι μου μέσα, μέσα στη ρουτίνα της ζωής μου να αποκτήσω αυτά τα χαρίσματα. Ποιος θα μού το δώσει; Η Εκκλησία. Μπαίνω στην Εκκλησία, λοιπόν, συμμετέχω στα μυστήρια, για να πάρω τη δύναμη των χαρισμάτων. Με άλλα λόγια, ο στόχος είναι να γίνω εγώ δυνατός, με χαρίσματα, και η Εκκλησία είναι το μέσον». Πλήρης ανατροπή της Ορθόδοξης Θεολογίας.

Ποια είναι η σειρά; Ακριβώς το αντίθετο. Ποιος είναι ο απώτερος στόχος του Χριστιανού; Να μπει στην Εκκλησία. Γιατί εμείς μπορεί να μην είμαστε ακόμα στην Εκκλησία, ουσιαστικά. Να εκκλησιοποιηθεί, που σημαίνει να κοινωνήσει με τους άλλους την αγάπη, να φτιάξει σχέση αγάπης με τους άλλους. Πώς θα το πετύχει αυτό μέσα στην Εκκλησία; Διά της ασκήσεως. Η άσκηση γίνεται το μέσο τώρα για να φτάσεις στο σκοπό. Έχουν ανατρέψει δηλαδή πλήρως τη σειρά. Γι' αυτό και βλέπει κανείς πολλές φορές τραγικά φαινόμενα από ανθρώπους που έκαναν στόχο την προσωπική δύναμη, να μετατρέπουν την Εκκλησία σε μέσο για να πετύχουν το σκοπό τους. Και το σώμα του Χριστού ταλαιπωρείται από ανθρώπους που το κατέστησαν μέσο προσωπικών επιδιώξεων και προβολής για να αποκτήσουν την ψευδαίσθηση του πνευματικού ανθρώπου. Για να μην αναφέρω και τη μόνιμη και αιώνια σύγκρουση μέσα στην Εκκλησία μεταξύ θεσμών και χαρισμάτων, ποιος προηγείται. Το προσπερνά γρήγορα το θέμα αυτό.

Θα πω μόνο κλείνοντας τη δεύτερη αυτή περίπτωση, ότι αποτελεί παιδί της πρώτης. Γιατί; Διότι μία «πνευματικότητα» η οποία είναι ηθικολογική και πουριτανική, που λέει πώς πρέπει να φέρεσαι, πού δίνει την έμφαση στα εξωτερικά, παραμελεί τα συναισθήματα του ανθρώπου, τον ψυχικό κόσμο. Κι αυτό έγινε, διότι η πνευματικότητα του δυτικού χριστιανισμού, επί αιώνες, από το μεσαίωνα μέχρι τώρα, ήταν του πρώτου τύπου, ηθικολογική και πουριτανική. Οπότε ο σύγχρονος άνθρωπος, τις τελευταίες δεκαετίες που ελευθερώθηκε ουσιαστικά από τα δεσμά του δυτικού χριστιανισμού, έδωσε έμφαση στο ψυχολογικό μέρος. Είπε «Για σιγά, είμαι άνθρωπος, έχω συναισθήματα εδώ. Δε θα με βάλεις στο «γύψο» να φέρομαι με ένα ορισμένο τρόπο». Υπάρχουν συναισθήματα και επιθυμίες, γι' αυτό οικοδόμησε τη δεύτερη

«πνευματικότητα» ως αντίδραση στην πρώτη. Αλλά και οι δύο βρίσκονται σε λάθος κατεύθυνση γιατί είναι στην ίδια τροχιά. Η μία αντιμάχεται την άλλη και είναι στην ίδια τροχιά.

Πού είμαστε εμείς; Πού θέλουμε να είμαστε; Πού θέλουμε η Εκκλησία μας να κινηθεί τον 21^ο αιώνα για να δώσει μαρτυρία Ορθοδοξίας; Διότι, κακά τα ψέματα, πρέπει να σάς πω ότι εγώ δεν συμερίζομαι τις θριαμβολογίες περί Ορθοδοξίας που ακούγονται πάρα πολύ συχνά, τον τελευταίο καιρό. Η λέξη Ορθοδοξία έγινε πολύ της μόδας, «ήρθε η ώρα της Ορθοδοξίας» κτλ. Αυτά κατά τη γνώμη μου, και συγγνώμη που θα το πω απερίφραστα, είναι ανοησίες και κούφια λόγια στο βαθμό που ως Εκκλησία εμείς, το σώμα του Χριστού, δεν υλοποιούμε αυτήν την πνευματικότητα, την Ορθόδοξη. Όσο μένουμε αγκιστρωμένοι είτε στην πρώτη είτε στη δεύτερη μορφή δεν ήρθε καμμία ώρα Ορθοδοξίας και θα γνωρίζουμε μόνο ιστορικές αποτυχίες. Ο Θεός δεν είναι προσωπολήπτης και θα αφήσει να πληρώσουμε από τα λάθη μας και να μάθουμε από αυτά. Η ώρα της Ορθοδοξίας δε θα έρθει ούτε με διακηρύξεις, ούτε με νομικές διεκδικήσεις από το κράτος, ούτε με κανένα άλλο τρόπο, παρά μόνο με αναμόρφωση του Σώματος του Χριστού.

Μόνο αν εμείς δούμε διαφορετικά τον εαυτό μας και το Θεό και την κοινωνία διότι αυτή η πνευματικότητα είναι οντολογική. Τι σημαίνει αυτό; Σημαίνει ότι αγκαλιάζει ολόκληρο τον άνθρωπο ως ον και θέλει ο άνθρωπος να είναι ακέραιος. Να μη μείνει τίποτα απ' έξω στην πορεία προς το Θεό. Και τα συναισθήματά του και οι επιθυμίες του και το σώμα του και όλα τα αγκαλιάζει με αγάπη και στοργή και βλέπει τη σφραγίδα της αγάπης και σοφίας του Θεού μέσα σε όλα αυτά, ξεχωρίζοντάς τα από την αμαρτία. Άλλο το ένα άλλο το άλλο. Αλλά στην ουσία και στη φύση του κάθε λειτουργία του ανθρώπου είναι ωραία, είναι καλή, είναι ευλογημένη, είναι έργο του Θεού.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό της Ορθόδοξης πνευματικότητας είναι ότι πραγματοποιείται *εν Αγίω Πνεύματι*, οπότε δικαιώνεται και το όνομα πνευματικότητα, μόνο εδώ ισχύει. Τι θα πει πραγματοποιείται *εν Αγίω Πνεύματι*; Θα πει ότι ο άνθρωπος αγωνίζεται τον πρακτικό αγώνα, όπως λένε οι Άγιοι, των αρετών, αλλά ξέρει ότι αυτό δεν είναι το τέρμα του δρόμου, ώστε αν δήθεν απέκτησε μία αρετή να υπερηφανευτεί. Θυμάται τη φράση του Αγίου Σεραφείμ του Σάρωφ, «δεν είναι οι αρετές ο σκοπός της ζωής, αλλά η απόκτηση του Αγίου Πνεύματος». Που σημαίνει, όταν ο Θεός το κρίνει – αυτό είναι δώρημα που έρχεται άνωθεν – και σ' όποιον ο Θεός το κρίνει.

Γι' αυτό έχουμε πολλά παράξενα φαινόμενα εδώ. Ανθρώπους που αγωνίζονται το σκληρό αγώνα των αρετών καθημερινά και νοιώθουν να μην καρποφορούν πνευματικά αγαθά, που δεν αισθάνονται αυτή την εσωτερική πληροφορία ουσιαστικής σχέσης με το Θεό, και καμμία φορά να πέφτουν στη ζήλεια και το φθόνο και να λένε «κοίταξε ο άλλος πώς κατακτά αυτήν την πνευματικότητα με λιγότερο κόπο, μα γιατί;». Και ξέρετε, οι Χριστιανοί έχουμε την τάση, κυρίως όσοι είμαστε από πάντα

μέσα στην Εκκλησία, να μιμούμαστε το μεγάλο αδερφό της παραβολής. «Τόσα χρόνια είμαι μαζί σου κι εσύ τον υποδέχτηκες έτσι αυτόν τον άσωτο και τον παλιάνθρωπο;». Αυτή είναι η ζήλεια και ο φθόνος για τον οποίο μιλώ. Γιατί δηλαδή ο Θεός να ευαρεστείται περισσότερο στον άλλο, αφού έχει κάνει λιγότερο αγώνα; Η εύκολη απάντηση θα ήταν «δεν ξέρουμε». Διότι έτσι έκρινε ο Θεός, που βλέπει το βάθος της ψυχής του ανθρώπου και το ασυνείδητό του.

Υπάρχει όμως και κάτι που μπορούμε να πούμε ως απάντηση. Κι αυτό είναι το τρίτο χαρακτηριστικό της ορθόδοξης πνευματικότητας: Η αγάπη. Η αγάπη που λένε οι Πατέρες ότι είναι η μόνη αρετή η οποία θα επιβιώσει στη Βασιλεία του Θεού. Στη Βασιλεία του Θεού, στα Έσχατα, δεν υπάρχουν άλλες αρετές, δε χρειάζονται. Ούτε υπομονή, ούτε πίστη – αφού θα βλέπουμε το Θεό πρόσωπο με πρόσωπο – ούτε εγκράτεια, ούτε τίποτε άλλο. Η αρετή που θα διασωθεί εις τους αιώνες των αιώνων θα είναι η αγάπη. Γιατί; Διότι είναι η ουσία της Βασιλείας του Θεού. Ο συνδετικός κρίκος – «τω συνδέσμω της αγάπης συνδεόμενοι οι απόστολοι», που λέει το τροπάριο της Μ. Πέμπτης – αυτό που προεγύθησαν, θα είναι η ουσία της Βασιλείας του Θεού. «Νυν δε μένει πίστις, ελπίς, αγάπη, τα τρία ταύτα. Μείζων δε τούτων η αγάπη... Η αγάπη ουδέποτε εκπίπτει». Αυτή είναι η αιωνιότητά της, ότι είναι η ουσία της Βασιλείας του Θεού.

Μάς θυμίζει την ιστορία από το Γεροντικό. Ένας αμελής μοναχός έφτασε στα τελευταία του και μαζεύτηκαν οι πατέρες να κάνουν προσευχή, αλλά τον βλέπανε περιέργως πολύ ειρηνικό. Και λένε, «αφού εσύ δε δούλευες μια ζωή, δεν έκανες τα σωστά που κάναμε εμείς, ακολουθίες, νηστείες κτλ. Ήσουν πολύ αμελής. Γιατί είσαι τώρα τόσο ειρηνικός;» «Συγχωρέστε με πατέρες, απάντησε, είμαι ειρηνικός επειδή δεν κατέκρινα ποτέ». Βλέπετε ότι υπάρχει μια απάντηση, γιατί κάποιος κόβουν δρόμο και πάνε πιο γρήγορα σ' αυτήν την πνευματικότητα. Η απάντηση είναι η αγάπη. Έλεγε ένας Αγιορείτης γέροντας της εποχής μας στους αδελφούς μιας μονής: «Μη μου λέτε πόσες μετάνοιες κάνετε ή πόσο αυστηρές νηστείες κάνετε. Πέστε μου πόσο μπορείτε να καταλάβετε τον άνθρωπο που σάς επισκέπτεται και πονάει και μπορείτε να τον αλαφρώσετε και να του δείξετε το δρόμο για το Θεό».

Θα πει κανείς: «Και τα άλλα; Έχουμε διαβάσει σελίδες και σελίδες για την άσκηση». Τα άλλα, όπως ανέφερα προηγουμένως, είναι ο δρόμος για να γίνει αυτό. Βλέπετε το κριτήριο αυτού του γέροντα; Το κριτήριο ήταν πόσο αγαπάς. Η άσκηση υπάρχει προκειμένου να καταστούμε ικανοί να αγαπήσουμε. Αυτός είναι ο ορισμός. Να τον τοιχοκολλήσουμε, να τον βάλουμε κάπου στο δωμάτιό μας. Το τέρμα κι ο στόχος είναι η αγάπη. Η άσκηση είναι το μέσο προκειμένου να καταστούμε ικανοί να αγαπήσουμε, διότι είμαστε τόσο ναρκισσιστές κι εγωιστές που δεν μπορούμε να αγαπήσουμε χωρίς κάποια άσκηση. Όταν δεν μπορώ να κάνω άσκηση στα μικρότερα, που είναι το φαγητό, το ένα, το άλλο, η καθημερινότητα, θα κάνω άσκηση στο να προσεγγίσω το πρόσωπο του άλλου, που είναι απέναντί μου και να το αγαπήσω; Αυτή είναι η πιο

δύσκολη άσκηση που υπάρχει, το να αγαπήσεις τον άλλο που είναι απέναντί σου, στο ζευγάρι, στο αντρόγυνο, όχι να αγαπάς αυτόν που φαντάζεσαι, που θα 'θελες να είναι και να θες να κάνεις τον άλλον όπως θα 'θελες, αλλά να αγαπήσεις αυτόν που είναι απέναντί σου και να τον κάνεις να αισθανθεί ότι έχει αξία ως άνθρωπος.

Έλεγε μια λογοτέχνης σε ένα μυθιστόρημα «η τάδε, η ηρωίδα, ήταν πολύ οργισμένη απέναντι στο φίλο της που την άφησε, όχι επειδή δεν την αγάπησε, αλλά επειδή δεν την είχε κάνει να αγαπήσει τον εαυτό της, η ίδια». Είναι η ουσία της αγάπης του ζευγαριού. Να κάνεις τον άλλον να νοιώθει ότι έχει αξία. Αυτή είναι πολύ δύσκολη άσκηση για όποιον αρχίσει να το δοκιμάζει στην πράξη. Το να συναντήσεις το πραγματικό πρόσωπο του άλλου δεν μπορεί να γίνει χωρίς τις μικρές ασκήσεις της καθημερινότητας που μάς βάζει η Εκκλησία. Διότι δυστυχώς δεν μιλάμε και δεν σχετιζόμαστε με το πραγματικό παιδί που έχουμε απέναντί μας, αλλά με αυτό που θα θέλαμε να έχουμε. Ζούμε δηλαδή σε μια αυταπάτη μιας ψυχολογικής πνευματικότητας που όταν το παιδί που έχουμε απέναντί μας μάς βγάζει απ' αυτήν την αυταπάτη, τότε θυμώνουμε που μάς έβγαλε από το όνειρο, μάς ξύπνησε. Ήταν ωραίο το όνειρο που ζούσαμε. Αλλά η ζωή είναι εδώ, δεν είναι σε αυτό που εμείς φανταζόμαστε. Και περνάει ο χρόνος και το πραγματικό παιδί μας είναι απέναντί μας.

Επομένως αντιλαμβάνεστε ότι για την ορθόδοξη πνευματικότητα το κριτήριο δεν είναι η κατάνυξη – θα πω κι αυτό ακόμη, παρόλο που είναι τόσο ευλογημένη έννοια η κατάνυξη και τόσο την έχουν οι Πατέρες υμνήσει – ούτε η εξαύλωση, ούτε η απομόνωση, ούτε τα δάκρυα καθ' εαυτά. Το κριτήριο είναι η αγάπη κι όλα τ' άλλα υπάρχουν για να υπηρετούν την αγάπη. Για παράδειγμα, αν εγώ μέσα από τη λατρεία ή από την προσευχή μου το βράδυ καταλάβω τις αμαρτίες μου θα έρθω σε κατάνυξη. Αυτό είναι ευλογία, είναι δώρο Θεού. Αλλά δε μού δόθηκε αυτό το δώρο για να μείνω σ' αυτήν την πνευματικότητα και να λέω «να, ήρθε η ώρα να κάνω προσευχή ή να πάω στην Εκκλησία για να μου δημιουργηθεί το ίδιο συναίσθημα». Είναι ένα μέσο ώστε γνωρίζοντας εγώ τον εαυτό μου να αγαπήσω τον άλλον. Πώς θα αγαπήσεις τον άλλον άμα δεν δεις τη δική σου αθλιότητα; Έχουμε δυσκολία να αγαπήσουμε γιατί θεωρούμε ότι είμαστε σπουδαίοι εμείς. Δε νομίζω ότι λέω γενικότητες εδώ και σπάνια πράγματα. Είναι βασικό δόγμα στις περισσότερες οικογένειες. Ο καθένας πιστεύει ότι αν όλοι οι άλλοι της οικογένειας ήταν καλύτεροι θα ήταν όλοι πιο ευτυχισμένοι. Γιατί εγώ δήθεν έχω τα λιγότερα να αλλάξω. Να τι χρειάζεται η κατάνυξη: για να φτάσω στην αγάπη όμως.

Θεωρώ, και να κλείσω με αυτό το θέμα, ότι η αληθινή πνευματικότητα, η οποία θα αναδείξει την Ορθόδοξη Εκκλησία τον 21^ο αιώνα, είναι η πνευματικότητα της αγάπης. Σας ευχαριστώ για την υπομονή σας.

Ερώτηση: Θα είχατε να κάμετε κάποιο σχόλιο για το μονόλογο του Μεγάλου Ιεροεξεταστή; Έχει να κάνει καθόλου με την ψυχολογική πνευματικότητα;

Απάντηση: Ναι, ευχαριστώ πολύ. Πρόκειται για αριστούργημα. Για όποιον δεν έχει διαβάσει αυτό το έργο, γιατί είναι πολύ ογκώδες, να πω ότι φαντάζεται ένας από τους ήρωες ότι ο Χριστός ξανάρχεται στη γη την εποχή της Ιεράς Εξέτασης, στην Ισπανία. Και ο Ιεροεξεταστής, αυτός που καίει τους αιρετικούς, συναντάει το Χριστό και του απευθύνει έναν μονόλογο, ένα χείμαρρο, ένα «κατηγόρω», κι ο Χριστός δεν απαντάει. Η κεντρική ιδέα εκεί είναι ακριβώς αυτό που θα ονομάζαμε πυρήνα της ψυχολογικής πνευματικότητας. Δηλαδή του λέει ο Ιεροεξεταστής: «Πως μπορείς και έκανες τόσο πολύ λάθος; Εμπιστεύθηκες τον άνθρωπο, αυτό το αδύναμο πλάσμα. Τι του ζητάς; Ελευθερία του έδωσες. Μα είσαι με τα καλά σου; Μπορεί να σηκώσουν ελευθερία οι ώμοι του ανθρώπου; Ο άνθρωπος ζητάει τρία πράγματα: Πρώτον, κύρος. Μπορείς να του δώσεις κύρος; Εμείς του το δίνουμε. Μας θαυμάζει και έχουμε πάρει εμείς την ευθύνη. Δεύτερον, μυστήριο. Όχι με την έννοια την θεολογική. Όσο δεν καταλαβαίνει κάτι τόσο το σέβεται περισσότερο. Τρίτον, θαύμα. Ο άνθρωπος θέλει θαύματα για να ικανοποιήσει τις υλικές του ανάγκες, τις καθημερινές». Αυτό που είχε πει ο Χριστός ήδη, όταν ξαναπέρασε από το μέρος με τα ψωμιά και τα ψάρια και μαζεύτηκαν πολλοί και λέει: «Ἡρθατε για να φάτε πάλι και να χορτάσετε».

«Λοιπόν, εμείς προσφέρουμε αυτά» είπε ο Ιεροεξεταστής. Και όντως αυτά πρόσφερε στον Μεσαίωνα η ρωμαιοκαθολική Εκκλησία. Προσέφερε αυτήν τη ψυχολογική πνευματικότητα. Το λέω αυτό τώρα και ευχαριστώ για την αφορμή γιατί πολύ συχνά ως Εκκλησία καλλιεργούμε τον εντυπωσιασμό και βάζουμε τους ανθρώπους στην περιπέτεια μιας ψυχολογικής πνευματικότητας. Αλλά και ο λαϊκός έρχεται και ζητάει από τον κληρικό πολλές φορές τον εντυπωσιασμό. Αυτό το ύφος, το στυλ, αυτό το κύρος που βασίζεται στα εξωτερικά. Και γίνεται μια αλληλεπίδραση. Ο κληρικός θέλει να το δίνει αυτό, του αρέσει, τον κολακεύει, και ο λαϊκός ζητάει από τον κληρικό αυτό το πράγμα. Η αγάπη εξαφανίζεται εκεί μέσα, δεν υπάρχει. Απλώς είμαστε στην Εκκλησία επειδή εντυπωσιαζόμαστε ή επειδή κάτι μας υποβάλλει.

Ερώτηση: Τι εννοούσατε όταν είπατε πως η Ορθόδοξη πνευματικότητα βλέπει τον άνθρωπο ολόκληρο και ακέραιο; Εκτός από το σώμα (αυτό το κατάλαβα) τι άλλο είναι που δεν το αφήνει απ' έξω;

Απάντηση: Όλες τις λειτουργίες του ανθρώπου. Ας πούμε, τα συναισθήματα. Κάνουμε αγωγή των συναισθημάτων προκειμένου να βοηθούν στην ψυχολογική και πνευματική ωρίμανση του ανθρώπου, αλλά δεν αποκόπτουμε τα συναισθήματα απαγορεύοντας π.χ. σ' ένα παιδί να θυμώσει. Επίσης, τις επιθυμίες, το ίδιο. Τον έρωτα, κατ' εξοχήν. Με

άλλα λόγια, δεν εφαρμόζουμε τη συνταγή «πονάει κεφάλι, κόψε κεφάλι» επειδή συχνά προβαίνουμε σέ λάθη ασκώντας τις ψυχικές μας λειτουργίες και δυνατότητες. Πρέπει να διασωθούν αυτές ακέραιες πρκειμένου στη συνέχεια να υπηρετήσουν το Θεό και τη σωτηρία.

Ερώτηση: Πώς μπορεί να ξεχωρίσει κανείς την πνευματική βίωση της πίστης από την ψυχολογική βίωση; Και κάτι άλλο: το να τα βιώνει κανείς ορθοδόξως τα πράγματα σημαίνει να βγάλει έξω τα συναισθηματά του; Δηλαδή το ερώτημα με άλλα λόγια είναι: κάθε συναίσθημα είναι πλάνη; Είναι αυταπάτη; Πρέπει να το βγάλουμε έξω;

Απάντηση: Αν το κάνουμε αυτό επαναλαμβάνουμε το λάθος που περιέγραφα πριν. Ο άνθρωπος θα πάει στον Θεό ολόκληρος, δεν θα αφήσει τίποτα απ' έξω. Αυτό που μας ενδιαφέρει είναι να μην εγκλωβιστούμε σε ένα από αυτά. Δηλαδή ο νεαρός, ο οποίος ζη μια πολύ ελευθεριάζουσα ζωή εγκλωβίζεται σε ένα στοιχείο της ύπαρξής του, το σώμα. Ο γονέας ο οποίος βιώνει την πνευματικότητα ψυχολογικά μόνο εγκλωβίζεται σε ένα στοιχείο, τα συναισθήματά του. Η αυτός που θέλει να αποκτήσει τα χαρίσματα που είπαμε για να είναι δυνατός, εν τω Θεώ δήθεν, αλλά στην πραγματικότητα είναι εγωκεντρικό το αίτημα, αυτός εγκλωβίζεται στις επιθυμίες του. Βλέπετε ότι μπορεί να γίνει εγκλωβισμός παντού. Δεν μπορεί να σταθεί, όμως, ο άνθρωπος χωρίς συναισθήματα. Κάθε πνευματικό γεγονός στον άνθρωπο, εκφράζεται και συναισθηματικά. Κάτι νιώθει κανείς. Αυτό που νιώθει είναι συναίσθημα. Απλώς δεν ισχύει το αντίστροφο. Δεν είναι κάθε συναίσθημα αληθινό και γνήσιο.

Ρωτάτε πώς μπορεί να το ξεκαθαρίσει. Είναι πολύ δύσκολο, σας διαβεβαιώ γι' αυτό. Είναι πολύ δύσκολο γιατί; Διότι ζούμε σε μια εποχή που έχει γίνει πολύπλοκη και βομβαρδιζόμαστε με ερεθίσματα που μπερδεύουν τα συναισθήματά μας. Πάρτε παράδειγμα τη διαφήμιση, την τηλεόραση, τα σίριαλ και τις ταινίες. Μπερδεύουν τα συναισθήματα και τις επιθυμίες μας αυτά τα ερεθίσματα. Από την άλλη έχουμε λάθη και εντός του εκκλησιαστικού χώρου. Νομίζω φυσικά, ότι χρειάζεται μελέτη συστηματική και δε γίνεται η αλλαγή αυτή σε μια μέρα, αλλά και πέρα από τη μελέτη, αυτό που θα κρίνει τα πράγματα κυρίως είναι η εσωτερική αλήθεια του ανθρώπου, ίσως και πράγματα που δεν έχουμε εντοπίσει μέσα μας. Δηλαδή πώς ο άνθρωπος ο συγκεκριμένος θα θέλει να βιώσει τα πράγματα αληθινά.

Υπάρχουν άνθρωποι που μπορεί να τους λες επί χρόνια κάθε μέρα την πιο σωστή και Ορθόδοξη Θεολογία. Όμως μεσα στο ασυνείδητό τους αυτοί οι άνθρωποι θέλουν να ξεγελάν τον εαυτό τους. Θέλουν την αυταπάτη. Το έχουν ανάγκη αυτό το πράγμα. Επομένως θα έλεγα ότι είναι θέμα προαιρέσεως της καρδιάς, η οποία δεν είναι πάντα συνειδητή. Δεν έχουμε πάντοτε επίγνωση πόσο ειλικρινής είναι η καρδιά μας. Ίσως η πορεία προς Εμμάους θα μπορούσε λίγο να το εξηγήσει αυτό, όπου ναι

μεν ήταν βαρεία η καρδιά τους στη διαδρομή με το Χριστό, αλλά δεν Τον κατάλαβαν το Χριστό. Ήταν μεσα στην αυταπάτη, δεν Τον κατάλαβαν. Αλλά εκ των υστέρων είπαν: «Μα κάτι δε νιώθαμε σαν φωτιά μεσα στην καρδιά μας στην πορεία;» Δηλαδή διέσωζε η καρδιά μια γνησιότητα, μια αναζήτηση.

Μη χάσουμε αυτό το αισθητήριο. Να μπορούμε να μυριζόμαστε τι ακούγεται γνήσιο και αληθινό, τι ακούγεται ψεύτικο. Αυτό όμως είναι δύσκολο, όχι γιατί μας λείπει η γνώση, αλλά γιατί προϋποθέτει μεγάλη εντιμότητα με τον εαυτό μας. Φαίνεται στα παραδείγματα που ανέφερα πριν μέσα στην οικογένεια. Πρέπει να είναι κανείς πάρα πολύ έντιμος με τον εαυτό του για να τον βάλει μέσα στην αλήθεια των πραγμάτων και να μην ξεγελιέται.

Ερώτηση: Θα έχετε υπ' όψιν σας τα τρία στάδια της πνευματικής θεραπείας του ανθρώπου: κάθαρση, φωτισμός, θέωση. Μπορούμε λοιπόν να ισχυριστούμε πως η Εκκλησία δεν θεραπεύει, πως δεν είναι αυτός ο πρωταρχικός της στόχος; Σωστά τα περί αγάπης, αλλά πως θα γίνει θεραπεία χωρίς την Εκκλησία;

Απάντηση: Καταλαβαίνω τι λέτε. Ξέρω ότι αυτή είναι μια άποψη που κυκλοφορεί αρκετά. Έχουν γραφτεί πολλά βιβλία πάνω σ' αυτό. Θεωρώ πως η άποψη «πάω στην Εκκλησία για να θεραπευτώ» ανήκει στη δεύτερη κατηγορία πνευματικότητας. Διότι ο στόχος είναι να θεραπευτώ και η Εκκλησία γίνεται ένα μέσον. Ενώ πρέπει να πάω στην Εκκλησία γιατί αποζητώ αυτό που έλεγε ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός, «τους αδελφούς μου και τες αδελφές μου», για να εκκλησιοποιηθώ. Αν μπω έτσι στην Εκκλησία, θα θεραπευθώ. Εάν πάω με την προοπτική εγώ να θεραπευθώ θα χρησιμοποιήσω τους άλλους ως μέσα για μια θεραπεία αμφίβολη.

Ο Ντοστογιέφσκι έχει μια ιστοριούλα σ' ένα άλλο του έργο, που λέει ότι μια δύστροπη και τσιγκούνα γυναίκα πέθανε κι έπρεπε να περάσει τις διαδικασίες των τελωνείων. Κι εκεί έβρισκαν οι δαίμονες ένα σωρό δικά τους για να την πάρουν κι οι άγγελοι προσπαθούσαν να βρουν κάτι καλό. Βρίσκει λοιπόν ένας άγγελος στα κατάστιχα ότι κάποτε είχε δώσει μian αγριοκρεμμύδα σε μια ζητιάνα που είχε περάσει (και μάλιστα με το στανιό την έδωσε, την πέταξε πάνω της). Και λέει «να, απ' αυτήν θα τη σώσει ο Θεός, για να δείτε τη φιλανθρωπία του Θεού», οπότε καθώς αυτήν την είχαν τραβήξει στην κόλαση, να καεί, της λένε «πιάσε την αγριοκρεμμύδα να βγεις από κει». Και κρατούσε ο άγγελος την αγριοκρεμμύδα κι αυτή από κάτω, και την ανεβάζανε. Οπότε καθώς την ανεβάζανε είδανε και οι άλλοι από την κόλαση το θέαμα και πήγανε να αρπάξουνε κι αυτοί την αγριοκρεμμύδα να βγουν κι αυτοί από την κόλαση κι αυτή τους έδινε κλωτσιές και λέει: «όχι δικιά μου είναι η αγριοκρεμμύδα!» Και φυσικά ξανάπεσε μέσα και τα έχασε όλα.

Ξέρετε που είναι η ορθόδοξη στάση; Αυτή του Άγιου Βαρσανουφίου: «Κύριε, ή βάλε και τα πνευματικά μου παιδιά στη

βασιλεία Σου ή μη βάλεις ούτε εμένα». Μα θα πει κανείς «τρελλός είναι ο άνθρωπος; Δεν τον ενδιαφέρει μια αιωνιότητα μακριά από τη βασιλεία του Θεού, στην κόλαση;» Δεν τον νοιάζει γιατί έχει πυρετό αγάπης. Θέλει να είναι μαζί με τους άλλους, τους αδελφούς του. Αυτή είναι η εκκλησιολογία. Οι νηπτικοί πατέρες είναι εκκλησιολογικοί κατά βάθος. Δίνουν προτεραιότητα στην Εκκλησία, στην εκκλησιολογία. Εμείς σήμερα έχουμε κάνει υπ' αριθμόν ένα τη νηπτικότητα, αυτονομημένη από την Εκκλησία. Εξ ου και οι συγκρούσεις μεταξύ μοναστηριών και επισκόπων, χαρισματικών και θεσμικών, κτλ., που ταλαιπώρησαν την Εκκλησία επί αιώνες. Ενώ το έσχατο κριτήριο όλων είναι η Εκκλησία ως σώμα Χριστού.

Μόνο μ' αυτήν την προσδοκία να είμαι ενωμένος με τον άλλον, να αγαπώ, μόνον έτσι θεραπεύομαι. Κι εγώ σας ερωτώ. Ο μοναχός που πέθανε και ήταν αμελής, ήταν θεραπευμένος ή όχι; Ποια ήταν η θεραπεία του; Με βάση τα κριτήρια που έχουν αναπτυχθεί για τα τρία στάδια, ποια ήταν; Η θεραπεία όμως δεν μπαίνει σε καλούπια. Έχουμε θετικοποιήσει την έννοια της θεραπείας στην Εκκλησία. Και γι' αυτό φοβάμαι ότι τα επόμενα χρόνια – μακάρι να βγω ψεύτης αλλά το είχα ζήσει πολύ στην Αμερική αυτό- θα ταλαιπωρηθούμε από την ψυχολογική πνευματικότητα. Επειδή η Αμερική είναι ένας πολιτισμός ψυχολογισμού, η ψυχολογία είναι το παν.

Λοιπόν, βιβλία τα οποία αναλύουν αυτή τη νοοτροπία ασκητικής και νηπτικής ζωής με τα τρία στάδια κτλ, κι έχουν κάνει τη θεραπεία το υπ' αριθμόν ένα θέμα, είναι πολύ γνωστά στην Αμερική σήμερα αφού μεταφράστηκαν στα αγγλικά. Γιατί; Γιατί κατά τη γνώμη μου εκπροσωπούν την ίδια την αμερικάνικη νοοτροπία, τον ψυχολογισμό. Και θα το βρούμε μπροστά μας αυτό. Διότι πολλοί Αμερικανοί που γίνονται ορθόδοξοι γίνονται υπερενθουσιώδεις και θα οδηγηθούν σε στάσεις αντιεκκλησιολογικές. Θα το πληρώσουμε τα επόμενα χρόνια με την ενότητα της Εκκλησίας αυτό το πράγμα. Διαφωνώ ριζικά με αυτή την ερμηνεία της πνευματικότητας, η οποία βάζει την Εκκλησία και την αγάπη σε δεύτερη μοίρα.

Ερώτηση: Η Αμερικανικού τύπου πνευματικότητα που ζητάει την άμεση επικοινωνία του ανθρώπου με το Θεό, παρακάμπτοντας τη θεσμοθετημένη θρησκευτικότητα, μου θύμισε τους νηπτικούς μυστικούς ασκητές της Ορθόδοξης Παράδοσης. Υπάρχουν κοινά στοιχεία ή διαφορές;

Απάντηση: Αν καταλαβαίνω καλά, ίσως υπάρχει μια παρόμοια παρανόηση, ότι οι νηπτικοί πατέρες ασχολούνται δήθεν με το ψυχολογικό μέρος και οι θεολογικοί-εκκλησιαστικοί πατέρες με το εκκλησιολογικό. Δεν υπάρχει τέτοια διάκριση, είναι ψευδοδίλημμα. Και ένας κατεξοχήν νηπτικός πατήρ ο Άγιος Βαρσανούφιος είδατε τι είπε. Και στην «Κλίμακα» βρίσκει κανείς και σε πολλά άλλα νηπτικά κείμενα, τις αναφορές στην αγάπη πάνω απ' όλα, ως ουσίας της Εκκλησίας. Η

Εκκλησία μας σώζει όχι ως ένα αφηρημένο σώμα η μια ατομική προσπάθεια αλλά ως εμάς που είμαστε εδώ πέρα.

Και αρχίζουμε από την κοντινότερη Εκκλησία μας. Ποια είναι η κοντινότερη Εκκλησία μας. Δεν είναι η ενορία, είναι η οικογένειά σας, η κοντινότερη Εκκλησία. Όλα τα υπόλοιπα είναι θεωρίες για να σκεπάσουμε το κενό μας, εάν δεν μπορέσουμε στην οικογένειά μας να δούμε τον άλλον ως ευλογία. Γιατί η εκκλησία μας μαστιζείται από φοβερές διαιρέσεις, διοικητικές, θεολογικές κλπ.; Διότι βλέπουμε τον άλλον ως απειλή και όχι ως ευλογία, με την ποικιλία του, με τη διαφορά του. Λοιπόν, ας αρχίσουμε μέσα από την Εκκλησία, την κατ' οίκον Εκκλησία (γι' αυτό ονομάστηκε έτσι, διότι πρέπει να έχει εκκλησιαστικό φρόνημα), και αυτό είναι το εκκλησιαστικό φρόνημα, να βλέπεις την ευλογία στη διαφορά του άλλου, για να μαθητεύεις πάνω στη διαφορά. Χρειαζόμαστε περισσότερη αποκέντρωση. Υπάρχουν κι άλλοι τρόποι για να υπάρχει ο άνθρωπος πέρα απ' αυτό που ξέρουμε εμείς που μας έμαθε ο πατέρας μας και η μάνα μας. Αν δεν μαθητεύσουμε μέσα στην οικογένειά μας, όσες θεωρίες και να διαβάσουμε και όσο κηρύγματα να μεταφέρουμε σε φίλους και να κατηγήσουμε κλπ, είναι όλα στον αέρα.

Ερώτηση: Και η ενοχή όταν κάνουμε κάτι άσχημο δεν είναι συναίσθημα; Τι κάνουμε με αυτήν; Ποιά είναι η θέση της στην πνευματικότητα;

Απάντηση: Δεν μπορούμε να αγνοήσουμε τη συνείδηση που έχουμε μέσα μας και η οποία εκδηλώνεται στο επίπεδο των συναισθημάτων κυρίως. Άλλωστε και οι ενοχές τί είναι; Συναισθήματα. Κοιτάξτε, δεν ήρθα για να κατηγορήσω τα συναισθήματα, μη φύγετε με αυτή τη λάθος εντύπωση. Έχω γράψει ειδικό βιβλίο για τις περιπτώσεις εκείνες που καλλιεργείται μονομερώς η διάνοια και αγνοούνται τα συναισθήματα. Απλώς ήθελα να δείξω ότι τα συναισθήματα, που είναι δώρο Θεού, στεγάζουν και μια μεγάλη κατηγορία αναξιόπιστων πληροφοριών.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα η ενοχή που αναφέρατε. Υπάρχουν ενοχές πραγματικές οι οποίες είναι δώρο Θεού στον άνθρωπο. Οι ενοχές είναι προνόμιο του ανθρώπου. Μόνο ο άνθρωπος μπορεί να νιώσει ενοχές και εξαιτίας αυτού μπορεί να μετανοεί. Αλλά ταυτόχρονα γνωρίζουμε ότι υπάρχουν και ενοχές πλασματικές, αβάσιμες, που κατατυραννούν ανθρώπους εφ' όρου ζωής πολλές φορές. Επομένως τα συναισθήματα, όπως και τα πάντα, θέλουν εξέταση κατα περίπτωση. Γιατί μπορεί να στεγάζουν κάποια πολύτιμη πληροφορία για εμάς αλλά και κάτι προβληματικό και αναξιόπιστο. Στο παράδειγμα που φέρετε, βεβαίως έχει νόημα να νιώθουμε άσχημα όταν κάνουμε κάτι, απλώς να προσθέσω ότι υπάρχουν και άνθρωποι που νιώθουν άσχημα ενώ δεν κάνουν κάτι άσχημο με τον άλλον. Η διάκριση είναι πολύ δύσκολο έργο αλλά και πολύ σπουδαία αρετή.

Ερώτηση: Αναφέρατε πολλές φορές πως η ψυχολογική πνευματικότητα παρατηρείται και μέσα στην Εκκλησία. Συμφωνώ κι εγώ, και μάλιστα βλέπω να «περνάει» με κάποια αυτοπεποίθηση, σα να είναι η κυρίαρχη τάση, η αδιαμφισβήτητη. Τι θα είχατε να πείτε γι' αυτό;

Απάντηση: Τονίσατε κάτι που πρέπει ιδιαιτέρως να το μνημονεύσουμε. Αυτή η υπερβολική αυτοπεποίθηση παρατηρείται κυρίως σε δύο περιπτώσεις. Η μία είναι σε μοναστικούς χώρους. Συγχωρέστε με, αλλά μπορώ να το πω επειδή μεγάλωσα μέσα στα μοναστήρια μας και συνεχίζω την επαφή μαζί τους, θα πω ότι κινδυνεύει ο μοναχισμός μας από υπερβολική αυτοπεποίθηση. Υπήρξε μία έξαρση τα τελευταία χρόνια της τιμής προς το μοναχισμό, και την άξιζε γιατί στο παρελθόν είχε παραγκωνιστεί πάλι από εκκλησιαστικούς κύκλους, αλλά τώρα κινδυνεύουμε να φτάσουμε στο αντίθετο άκρο. Εδώ χρειάζεται νομίζω μεγαλύτερη ταπείνωση και ενσωμάτωση στην υπόλοιπη Εκκλησία και όχι το αίσθημα ότι είμαστε καλύτεροι από τους άλλους.

Η δεύτερη κατηγορία ανθρώπων που φέρονται με υπερβολική αυτοπεποίθηση είναι αυτοί οι τύποι των ανθρώπων που εισέρχονται στην Εκκλησία μεγάλοι. Η μεταστροφή ενός ανθρώπου και μάλιστα σε αυτή τη μέση ηλικία, δηλαδή 30-40-50 χρόνων, είναι ένα θαυμαστό γεγονός από μόνο του, μας δημιουργεί αισθήματα ευχαριστίας και δοξολογίας προς το Θεό. Εντούτοις πολλοί αδελφοί μας που ανήκουν σε αυτήν τη κατηγορία, όταν συνειδητοποιήσουν ότι πέρασαν τη μισή ζωή τους ή και περισσότερο μακριά από την Εκκλησία, τους πιάνει ιερός ζήλος να βάλουν τους υπόλοιπους σε καλούπια για να βιώσουν από την αρχή αυτά που δεν μπόρεσαν να βιώσουν οι ίδιοι. Φτάνω στο σημείο να πω ότι όταν ένας πατέρας ή μια μητέρα μεταστρέφεται σε μέση ηλικία, αρχίζω να φοβάμαι για το σπίτι ολόκληρο. Αυτοί οι άνθρωποι γίνονται συχνά πάρα πολύ συντηρητικοί, αυστηροί, στενόκαρδοι, και καταπιέζουν αφόρητα τους άλλους.

Αυτός δεν είναι ο ενδεδειγμένος τρόπος μετάνοιας. Αν μετανοιώσεις για αυτά που έκανες στη μισή ζωή σου, να μετανοιώσεις πάνω σου, πάνω στον εαυτό σου. Όπως λέει η Λειτουργία του Μεγ. Βασιλείου ο Χριστός ήλθε «κατακρίναι την αμαρτίαν εν τη σαρκί Αυτού», όχι πάνω στον άλλον. Δε σκοτώνουμε μια μύγα στο κεφάλι του άλλου. Αυτοί οι άνθρωποι έχουν βαλθεί να τεντώσουν τους άλλους στο περιβάλλον τους σύμφωνα με κάποιες προδιαγραφές, οι οποίες είναι πάρα πολύ αυστηρές συνήθως, πολύ πιο πέρα από το μέσο όρο, γιατί ίσως νομίζουν κατα βάθος ότι με αυτόν τον τρόπο θα εξιλεωθούν για την προηγούμενη ζωή τους και τους χρόνους της αγνοίας.

Ερώτηση: Λέτε ότι θα επηρεαστούμε ακόμη περισσότερο από τους δυτικούς ως προς το είδος της πνευματικότητας. Δεν έχουμε κάποιες διαφορές ως ανατολικοί άνθρωποι; Είμαστε το ίδιο ευάλωτοι με αυτούς;

Απάντηση: Είναι λάθος και άδικο να μιλάμε για τον δυτικό και ανατολικό άνθρωπο. Έχει γίνει κατάχρηση της ορολογίας με αποτέλεσμα αυτό να συσκοτίζει τα πράγματα. Συγκρίνουμε (σκόπιμα; ο Θεός ξέρει) τα καλά του ορθόδοξου με τις αδυναμίες του δυτικού! Παρουσιάζουμε τον ανατολικό ορθόδοξο άνθρωπο με έναν τέτοιο τρόπο που ουσιαστικά προκειται για τον Άγιο. Ας τον πούμε λοιπόν άγιο. Μη λέμε ο ανατολικός και ο δυτικός, διότι αυτός που βιώνει ανατολικώς με την πνευματική έννοια είναι ο Άγιος. Αυτός που βιώνει ανατολικώς με τη γεωγραφική έννοια μπορεί να είναι και δυτικός στη νοοτροπία. Δεν διαφέρουμε από τους δυτικούς σε πολλά πράγματα, αυτό πρέπει να το πιστέψουμε και να ταπεινωθούμε περισσότερο.

Διαφέρουμε στην παρακαταθήκη της Εκκλησίας που έχουμε στα χέρια μας. Στο θησαυρό της Θεολογίας. Αυτόν το θησαυρό τον μετατρέπουμε σε βίωμα; Θεωρώ ότι όταν η Ορθόδοξη πνευματικότητα βιώνεται στην πράξη και στην καρδιά του ανθρώπου εκπηγάει από τα δόγματά μας, τα οποία τα μεταφράζει σε πράξη.